

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
“ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ”
(для бакалаврів, спеціалістів)

МАУП

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

Підготовлено доктором геолого-мінералогічних наук, професором
М. І. Дробноходом, кандидатом географічних наук, професором
Ф. В. Вольвачем і викладачем *Л. П. Яременком*

Затверджено на засіданні кафедри екології та педагогіки
(протокол № 14 від 25.02.05)

Перезатверджено на засіданні кафедри інформаційно-комп'ютерних
технологій в медицині (протокол № 16 від 26.05.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Яременко Л. П. Навчальна програма
дисципліни “Екологічний аудит” (для бакалаврів, спеціалістів). — К.: ДП
«Вид. дім «Персонал», 2009. — 16 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план,
зміст дисципліни “Екологічний аудит”, вказівки до виконання контрольної
роботи, теми семінарських занять, питання для самоконтролю, а також спи-
сок літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2009
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Екологічний аудит — це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання й об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності певних видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншими критеріям екологічного аудиту.

У міжнародній практиці екологічний аудит — важливий інструмент управління соціоприродними процесами, що має розгалужену сферу застосування, розвинену законодавчу та нормативно-правову базу. Його методи мають змогу визначити рівень екологічного благополуччя об'єкта, території, країни в цілому. У кінцевому підсумку екологічний аудит значною мірою сприяє підвищенню рейтингу підприємства на ринках продукції та інвестиції.

Екологічний аудит базується на системному підході до аналізу екологічної ситуації в різних сферах життєдіяльності суспільства — екологічній, соціальній, промисловій, аграрній, природно-ресурсній і господарській.

Мета курсу — опанувати основи екологічного аудиту й набути практичних навичок з проведення екологічного аудиту.

Студенти мають знати правову та нормативно-організаційну базу екологічного аудиту, європейські й вітчизняні стандарти з екологічного аудиту, системи показників, процедуру та протокол екологічного аудиту, а також уміти виконувати практичне аудитування, укладати договір з екоаудиту за європейським стандартом, працювати з тематичними офіційними документами з екологічного аудиту.

Навчально-тематичний план відповідає Закону України “Про екологічний аудит” (№ 1862-IV, 2004), окрім теми 14 “Аудит платежів за використання природних ресурсів”, яка виходить за межі зазначеного Закону. Проблема природних ресурсів, їх використання й аудит платежів по них має виняткове соціально-політичне значення, тому її треба було б розглядати в межах закону про природно-ресурсний фонд України, який регламентував би комплекс питань, пов'язаних із нагромадженням, розподілом і соціальним використанням коштів природно-ресурсного фонду. Але, на жаль, законодавцями ще не прийнято такого закону, а отже, ігнорується громадська думка про потребу в ньому.

Програму розраховано на 54 академічні години.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	Змістовий модуль I. Основи екологічного аудиту Екологічний аудит як навчальна дисципліна та сфера практичної діяльності
2	Історія виникнення екологічного аудиту
3	Об’єкти й види екологічного аудиту
4	Критерії екологічного аудиту
5	Мета й основні завдання екологічного аудиту
6	Правове регулювання екологічного аудиту
7	Змістовий модуль II. Практика екологічного аудиту Форми та практика екологічного аудиту
8	Права й обов’язки замовника та виконавця екологічного аудиту
9	Порядок проведення екологічного аудиту й організація еколо-аудиторської діяльності
10	Екологічний аудит у сучасній економіці України
11	Аудит мінімізації відходів виробництва
12	Аудит токсичних речовин
13	Екологічний аудит у галузевому управлінні
14	Аудит екологічних платежів
15	Змістовий модуль III. Міжнародна практика екологічного аудиту Система екологічного аудиту в Європейському Союзі
16	Стандарт аудиторського звіту Європейського банку реконструкції та розвитку
17	Міжнародна співпраця в галузі екологічного аудиту
Разом годин:	81

ЗМІСТ
дисципліни
“ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ”

Змістовий модуль I. Основи екологічного аудиту

Тема 1. Екологічний аудит як навчальна дисципліна та сфера практичної діяльності

Екологічний аудит як різновид аудиторської діяльності. Екологічний аудит у системі підготовки спеціаліста з екологічного менеджменту.

Основні положення й визначення, що використовуються в екологічному аудиті; дані, висновки та критерії екологічного аудиту.

Завдання екологічного аудиту в сфері управління якістю природного середовища, використання природних ресурсів, безпеки життєдіяльності людини. Вигоди від екологічного аудиту в країні.

Об'єкти екологічного аудиту. Суб'єкти екологічного аудиту.

Нормативно-правові засади екологічного аудиту. Закон України “Про екологічний аудит” (2004 р.).

Література [5; 8; 10; 11]

Тема 2. Історія виникнення екологічного аудиту

Перші аудиторські служби великих промислових корпорацій у США. Зміст і процедура контролю, самоконтролю та внутрішнього екологічного менеджменту за концепцією міжнародної торгової палати (1989).

Об'єктивна потреба в екологічному аудиті в сучасній системі екологічного управління якістю природного середовища. Європейський рекомендаційний документ EMAS (Environmental Management and Audit System) і британський стандарт RS 7750 – предтечі екологічного менеджменту й аудиту.

Всесвітня система стандартів Міжнародного інституту ISO (International Organization Standardization), серія міжнародних стандартів ISO-1400, система екологічного менеджменту (CEMA) як складова загальної частини менеджменту. Принципи екологічного аудиту CEMA в серії стандартів 140 10.

Екологічний аудит у контексті міжнародних стандартів. Перспективи розвитку екологічного аудиту в Україні.

Основні правові й організаційні засади екологічного аудиту згідно із Законом України “Про екологічний аудит”.

Література [7; 9]

Тема 3. Об’єкти й види екологічного аудиту

Сфери застосування екологічного аудиту. Умови проведення екологічного аудиту. Екологічний аудит підприємств і організацій та їх філій, представництв об’єднань, окремих виробництв та їх господарських об’єктів.

Екологічний аудит систем управління навколишнім природним середовищем.

Екологічний аудит окремих видів діяльності підприємств і організацій.

Екологічний аудит на режимних об’єктах. Об’єкти, для яких проведення екоаудиту обов’язкове.

Екологічний консалтинг.

Література [7; 8; 10; 12]

Тема 4. Критерії екологічного аудиту

Поняття про критерії екологічного аудиту.

Вимоги нормативно-правових актів щодо охорони природного середовища.

Зміст договору на проведення екологічного аудиту.

Поняття про докази екологічного аудиту.

Література [6; 8–10; 15]

Тема 5. Мета й основні завдання екологічного аудиту

Основні принципи екологічного аудиту. Забезпечення додержання законодавства щодо охорони природи як мета екологічного аудиту.

Завдання екологічного аудиту: збирання достовірної інформації про екологічні аспекти діяльності об’єкта аудиту, відповідність об’єкта вимогам екологічного законодавства, оцінка впливу об’єкта на природне середовище та його компоненти.

Роль замовника екологічного аудиту.

Система доказів екологічного аудиту.

Висновки екологічного аудиту та їх правовий статус.

Література [8; 10; 13; 15]

Тема 6. Правове регулювання екологічного аудиту

Законодавчо-регулююча база екологічного аудиту.

Акти законодавства України, які регулюють відносини у сфері екологічного аудиту.

Правові важелі регулювання відносин в екології за допомогою заохочувальних і примусових заходів з використання природних ресурсів.

Права й обов'язки аудиторів.

Правопорушення у сфері екологічного аудиту.

Література [7; 8; 10]

Змістовий модуль II. Практика екологічного аудиту

Тема 7. Форми та практика екологічного аудиту

Принципи та форми екологічного аудиту.

Добровільний екологічний аудит і його учасники.

Обов'язковий екологічний аудит і процедура його здійснення.

Об'єкти підвищеної екологічної небезпеки й умови, за яких здійснюється їх аудит.

Внутрішній і зовнішній екологічний аудит. Послідовність екологічного аудиту.

Література [8; 10; 15]

Тема 8. Права й обов'язки замовника та виконавця екологічного аудиту

Статус виконавців екологічного аудиту.

Право замовника екологічного аудиту на відшкодування збитків, заподіяних неправомірними діями виконавців екологічного аудиту.

Права й обов'язки виконавця екологічного аудиту.

Гарантії незалежності екологічного аудитора.

Права й обов'язки керівників (власників) об'єктів зовнішнього екологічного аудиту.

Література [8; 10]

Тема 9. Порядок проведення екологічного аудиту й організація еколого-аудиторської діяльності

Правові підстави для проведення екологічного аудиту.

Оформлення результатів екологічного аудиту.

Сертифікація на право проведення екологічного аудиту.

Реєстр виконавців екологічного аудиту. Фінансування проведення екологічного аудиту.

Відповідальність за порушення законодавства про екологічний аудит.

Література [8; 10]

Тема 10. Екологічний аудит у сучасній економіці України

Роль екологічного аудиту в реформуванні екополітики України.

Екологічний аудит і приватизація.

Екологічний аудит в інвестиційному процесі.

Екологічний аудит і ціноутворення.

Екологічний аудит і інноваційні технології.

Екологічний аудит і захист інтересів товаровиробників.

Література [2; 4; 7; 11; 13]

Тема 11. Аудит мінімізації відходів виробництва

Цілі та завдання аудиту мінімізації відходів виробництва.

Стадії аудитування: передаудитна стадія, розробка програм аудитування, визначення кола питань та інформації, потрібних для розробки програми.

Аналіз технологічного процесу підприємства в аспекті формування відходів.

Вивчення ресурсів та їх кількості на вході технологічного процесу та реєстрація кількості відходів на виході технологічного процесу.

Документи, які готують у процесі екологічного аудиту мінімізації відходів.

Розробка рекомендацій щодо зменшення кількості відходів і матриці прийняття управлінських рішень.

Література [7–12]

Тема 12. Аудит токсичних речовин

Принципи екотоксикології, визначені науковим комітетом з питань природного середовища (SCOPE).

Аудит небезпеки токсичного забруднення природного середовища.

Токсичність і методи її оцінювання.

Методи оцінювання токсичності середовища.

Аудит токсичності природних вод.
Аудит токсичності ґрунтів.
Екологічний аудит якості компонентів природи: води, повітря, флори, фауни.

Тема 13. Екологічний аудит у галузевому управлінні

Галузеві особливості екологічного аудиту.
Місце екологічного аудиту в галузевому управлінні.
Механізм комплексного запровадження екологічного аудиту (за методикою Міжнародного центру досліджень і розвитку IDRC).
Структура галузевої програми комплексного запровадження еко-аудиту.

Нормативна база екоаудиту та її аналоги.

Структура управлінської нормативної бази.

Аудит в екологічному страхуванні. Світовий досвід.

Література [9; 10; 15; 16]

Тема 14. Аудит екологічних платежів

Сутність платежів за використання природних ресурсів в Україні.
Методологія податкового аудиту ресурсних платежів.
Суб'єкти, об'єкти, функції та принципи природно-ресурсного податкового аудиту.

Сутність методу визначення стану виконання податкових зобов'язань.

Методика складання аудиторського висновку.

Література [1; 15]

Змістовий III. Міжнародна практика екологічного аудиту

Тема 15. Система екологічного аудиту в Європейському Союзі

Основи європейського екологічного законодавства.

Європейські стандарти з екологічного аудиту.

Мета й основні завдання європейського екологічного аудиту. Специфіка європейського екологічного аудиту. Функціональні завдання європейського екологічного аудиту.

Основні принципи, які регулюють європейський екологічний аудит: незалежність, об'єктивність, доброзичливість, конфіденційність інформації, компетентність екологічного аудитора.

Література [8; 9; 14–16]

Тема 16. Стандарт аудиторського звіту Європейського банку реконструкції та розвитку

Екологічний аудит як складова системи управління промисловим виробництвом у країнах ЄС.

Постанова ради ЄС щодо мети й принципів екологічної політики в ЄС (№ 1836/93).

Роль і місце екоаудиту на початкових стадіях організації виробничої діяльності підприємств, організацій, установ, компаній.

Структура аудиторського звіту Європейського банку реконструкції та розвитку: відомості про підприємство; аналіз систем управління природним середовищем (екологічний менеджмент) компанії; довідка про відповідність політики компанії вимогам нормативно-правової бази охорони природного середовища.

Рекомендації щодо подальшого доопрацювання екологічної проблеми компанії.

Література [8; 9; 15]

Тема 17. Міжнародна співпраця в галузі екологічного аудиту

Питання екологічного аудиту в міжнародних угодах України.

Питання взаємного визнання результатів сертифікації екологічних аудиторів.

Література [8; 9; 15]

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Студент виконує контрольну роботу у вигляді реферату, тему якого вибирає за програмою вивчення дисципліни й узгоджує її з викладачем. Виклад матеріалу в рефераті має бути послідовним, науковим, містити постановку проблеми, узагальнення самостійно опрацьованих літературних джерел, аналітичні узагальнення, теоретичні чи методологічні пропозиції. Бажано застосувати матеріал, відомий студенту з реальної практики. Цитати та статистичні матеріали потрібно обов'язково супроводжувати посиланнями на джерела інформації, зазначаючи авторів, повну назву публікації, місце видання, видавництво, загальну кількість сторінок і номер сторінки, на якій міститься наведена інформація.

Реферат має складатися зі вступу (актуальність теми), основної частини (огляд літератури, постановка проблеми та підходи до її вирішення), висновків і списку використаної літератури. Загальний

обсяг реферату — до 20 аркушів друкованого тексту форматом А4 зі стандартними полями (верхнє — 2,5 см, лїве — 3,5, правє — 1,5 см) через 1,5 міжрядкових інтервали гарнітурою Petersburg 14, Antiqua 14 або схожим за розміром.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

1. Оцінка екологічного стану території підприємства: цілі, завдання, визначення ризиків, планування заходів, технологія оздоровлення.
2. Порядок проведення екологічного аудиту: групи завдань, підготовча робота на підприємстві, визначення кола питань, цілей, розробка порядку проведення аудиту та його плану.
3. Відкриття аудиту: огляд виробничого процесу, оцінювання системи екологічного менеджменту, аналіз документів і записів, заключна порада, підготовка звіту про аудит, звітування перед замовником аудиту.
4. Нормативна база екологічного аудиту: аналіз нормативних баз згідно з європейськими зразками, структура інвестиційної нормативної бази, структура управлінської нормативної бази.
5. Практичні приклади аудитування підприємств харчової промисловості: таблиці визначення цілей, аудиторські робочі групи, аудиторські процедури етапів аудиту, систематизація екологічних проблем.
6. Аналіз зразків європейських стандартів з екологічного аудиту: договір на проведення екологічного аудиту, структура договору, додатки до договору (основні принципи регулювання екологічного аудиту, методика й техніки екологічного аудиту, вимоги до екологічних аудиторів).
7. Оперативний план проведення екологічного аудиту: структура плану, графік проведення екологічного аудиту, організаційно-технічні заходи, потрібні для проведення екологічного аудиту.
8. Протокол екологічного аудиту (згідно зі структурою Протоколу аудиту оцінювання стану навколишнього середовища Європейського банку реконструкції та розвитку): перелік питань екологічного аудиту; персонал, який підлягає опитуванню; додатки й таблиці.
9. Досвід Канади щодо застосування системи екологічного аудиту: основи канадського екологічного законодавства, досвід оціню-

вання екологічних станів, екологічних перевірок, функціонування менеджменту відходів виробництва.

10. Платежі суб'єктів підприємництва за користування надрами, земельними, водними й іншими природними ресурсами.
11. Сутність податкового аудиту ресурсних платежів.
12. Прогнозні розрахунки за користування природними ресурсами. Види природно-промислових ресурсів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Ринково орієнтовані функції екологічного менеджменту.
2. Екологічний аудит і приватизація.
3. Зв'язок між екологічним аудитом і ціноутворенням.
4. Роль екологічного аудиту в інвестиційному процесі.
5. Сутність екологічного аудиту й захисту інтересів товаровиробників.
6. Підходи до оцінювання екологічного стану території, ділянки підприємства.
7. Процедура розробки протоколу та плану екологічного аудиту.
8. Процедура відкриття та закриття заключної наради з екологічного аудиту.
9. Етапи аналізу виробничого процесу.
10. Процедура й технологія підготовки та подання звіту про аудит.
11. Зміст звіту перед замовником аудиту.
12. Порядок реєстрації використання води на стадіях технологічного процесу.
13. Визначення використання відходів на вході технологічного процесу.
14. Визначення продуктів і відходів з технологічного процесу.
15. Методи обліку стічних вод.
16. Статус відходів, виведених за межі підприємства.
17. Рецикльовані відходи.
18. Методика складання матеріального балансу технологічного процесу.
19. Схема потоку відходів.
20. Сутність екологічного аналізу варіантів зменшення відходів.
21. Види технологічної обробки відходів.
22. Структура та зміст плану безпеки підприємства на випадок аварії.

23. Послідовність складання протоколу аудиту.
24. Послідовність оформлення робочих документів екологічного аудиту.
25. Екологічний аудит якості повітря.
26. Екологічний аудит небезпечних матеріалів.
27. Екологічний аудит компонентів природи — землі, води, флори та фауни.
28. Основні принципи екологічного аудиту в Україні.
29. Структура звіту про проведення експрес-оцінювання стану природного середовища на підприємстві та прилеглий до нього території.
30. Критерії екологічного оцінювання місцевості щодо управління ризиками.
31. Засади екологічного управління.
32. Схема системи екологічного управління.
33. Кадастри, що регламентують кліматичні ресурси.
34. Рівні функціонування державного моніторингу в природному середовищі.
35. Система економічних механізмів, передбачених Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища”.
36. Означення господарської ємності біосфери.
37. Поняття “екологізації систем життєдіяльності”.
38. Сутність європейської регламентації екологічної політики.
39. Сутність стандартних вимог до системи екологічного управління.
40. Схема типового процесу прийняття рішень.
41. Означення поняття інноваційної діяльності в екології.
42. Значення інформації в екологічному управлінні.
43. Функції природних кадастрів.
44. Інформації, яку містять природні кадастри.
45. Сутність ІС-технологій.
46. Суб’єкти державного управління природним середовищем на регіональному рівні.
47. Напрями, за якими екологічне законодавство регламентує моніторингову діяльність в Україні: а) ґрунтів; б) води; в) атмосферного повітря.
48. Означення державної системи екологічного моніторингу.
49. Міжнародні пріоритети екологічного безпечного управління.
50. Правові підстави проведення екологічного аудиту.

51. Порядок фінансування проведення екологічного аудиту.
52. Сутність міжнародної співпраці в екологічному аудиті.
53. Сфери здійснення екологічного аудиту.
54. Права й обов'язки керівників об'єктів зовнішнього екологічного аудиту.
55. Види відповідальності за порушення екологічного аудиту.
56. Форми екологічного аудиту.
57. Сутність міжнародної співпраці в галузі екологічного аудиту.
58. Гарантії незалежності екологічного аудитора.
59. Система доказів екологічного аудиту.
60. Структура та спрямованість Закону України "Про екологічний аудит".
61. Сутність і види природно-промислових ресурсів і показників їх використання.
62. Означення видів ресурсних платежів і форм ресурсного оподаткування.
63. Сутність і види платежів за користування надрами.
64. Зміст інформаційного забезпечення природно-ресурсних платежів.
65. Призначення плати за землю та її види.
66. Сутність рентних платежів за нафту та природний газ.
67. Методологічні основи платежів за використання природних ресурсів.
68. Прогнозний розрахунок платежу за користування надрами.
69. Прогнозний розрахунок платежу за експлуатацію родовища нафти.
70. Варіативні розрахунки плати за земельні ресурси.
71. Розрахунок плати за використання водних ресурсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Ботюк А. В.* Методика визначення платежів за використання природно-промислових ресурсів: Навч. посіб. — К., 2001. — 210 с.
2. *Брачинский Л. П.* Теоретические аспекты проблемы нормы и патологии в водной токсикологии // Теоретические вопросы водной токсикологии. — Л., 1981. — С. 29–40.

3. *Гайченко В. А., Коваль Г. М.* Безпека життєдіяльності людини: Навч. посіб. — К., 2004.
4. *Дробноход М. І., Вольвач Ф. В.* Концепція переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку. — К., 2002.
5. *Дробноход М. І., Вольвач Ф. В.* Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна. — К.: МАУП, 2002.
6. *Екологічна безпека та охорона навколишнього середовища: Підруч. для вузів.* — К., 2004.
7. *Екологічне управління: Підруч. для вузів.* — К., 2004.
8. *Екологічний аудит: Посібник / За ред. В. Я. Шевчука.* — К., 1997.
9. *Екологічний менеджмент: Навч. посіб. / За ред. В. Ф. Семенова.* — Одеса, 2004.
10. *Закон України “Про екологічний аудит” // ВВР України.* — 2004. — № 45. — Ст. 500.
11. *Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 26.06.91.*
12. *Израэль Ю. А.* Экология и контроль состояния природной среды. — Л., 1984.
13. *Проблемы оценки нормы и патологии состояния экосистем.* — Л., 1977.
14. *Сидоров К. К.* О Лондонских руководящих принципах обмена информацией о химических веществах международной торговли // *Токсикологический вестник.* — 1998. — № 2. — С. 37–38.
15. *Хорунжая Т. А.* Методы оценки экологической опасности. — М., 1998.
16. *Экологическая химия: Пер. с нем.* — М., 1997.

МАУП

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Тематичний план дисципліни “Екологічний аудит”.....	4
Зміст дисципліни “Екологічний аудит”.....	5
Вказівки до виконання контрольної роботи.....	10
Теми семінарських занять.....	11
Питання для самоконтролю.....	12
Список літератури.....	14

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *С. Г. Атнаєва*
Комп’ютерне верстання *О. Л. Тищенко*

Зам. № ВКЦ-4148

Формат 60×84/₁₆. Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний. Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

ДП «Видавничий дім «Персонал»
03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб’єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008*